

Högskolan
Kristianstad

Högskolan Kristianstad

291 88 Kristianstad

044-250 30 00

Examensarbete, 15hp, Avancerad nivå
HT 21
Fakulteten för lärarutbildning

Barn av vår tid

En kvalitativ samhällsvetenskaplig idéanalys om valfriheten som präglar den svenska skolan i det senmoderna samhället.

Nathalie Håkansson & Sara Olsson

Title: Children of our time

A quality civics course analysis on choice which showcases the Swedish school in a postmodern society.

Author: Nathalie Håkansson & Sara Olsson

Supervisor: Peter Gustavsson

Examiner: Staffan Stranne

Abstract

The purpose of this work is to make visible the freedom of choice that characterizes the Swedish school. Freedom of choice is a broad concept that is based on different levels in the school system. In this work, we make visible the different levels of freedom of choice and how they have affected the school and, by extension, society.

An idea analysis is applied to the empirical material that focuses on the implicit meaning of the text. The analysis deals with examining the concept of freedom of the Swedish school (Denscombe, M. 2018). The results of this work indicate that freedom of choice had laid its hand on postmodern society and thus in Swedish schools.

Postmodern phenomena such as neoliberalism, market ideals and identity creation are consequences that have replaced the mooring value of modern society. The results part of the work wants to show that the changes that have taken place in school and society have led to the school being in crisis.

Keyword: *freedom of choice, postmodern, self-realization, marketability, consumption, educational dependency & neoliberalism*

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	5
2. SYFTE	7
2.1 Frågeställning	7
3. BAKGRUND	8
3.1 Den svenska skolans förändring	8
3.1.1 Valfrihetsreformerna	9
3.2 Skolans väg till valfrihet	10
4. TEORIAVSNITT	12
4.1 Övergången från modern till senmodern tid	12
4.2 Senmodernitetens särdrag	14
4.3 Begärsamhället	16
4.4 Den senmoderna skolan	17
5. METOD	20
6. ANALYS OCH RESULTAT	21
6.1 En senmodern skola	21
6.2.1 Synpunkt på det fria skolvalet	25
6.3 Empiriskt material - Skolans inställning till det fria skolvalet	25
6.3.1 International English School	26
6.3.2 Kunskapsskolan	26
6.3.3 AcadeMedia AB	26

6.3.4 Nacka kommun	27
6.3.5 Karlskrona kommun	27
6.3.6 Stockholms kommun	27
6.3.8 Resultat	28
6.4 Det fria skolvalet	29
6.4.1 Urvalsprocessen	30
6.4.2 Vårdnadshavarens makt	31
6.4.3 Nya medborgarideal	32
6.5 Nyliberalismen	34
6.5.1 Identitetspolitiken	34
6.5.2 Den nyliberala marknaden	35
6.5.2 Debatten kring skolpengen	37
6.6 Konsekvenser av valfriheten	38
6.6.1 Utbildningsberoende	39
7 AVSLUTNING	41
7.1 Slutsats	41
8 REFERENSER	43

1. Inledning

Dagens samhälle går under många benämningar. Zygmunt Bauman (1999) benämnde det bland annat som postmodernism och den flytande modernismen, Anthony Giddens (1999) kallar det både högmoderniteten samt senmoderniteten. Vi har valt att använda oss av det sistnämnda.

Dagens senmoderna samhälle är präglad av en mängd möjligheter, där du som individ är till stor del fri att välja din egen livsbana och val av livsstil utan påtryckningar från stat, traditioner eller religion. Bauman belyser det moderna och det senmoderna samhällets differenser, där den moderna medborgarens liv kännetecknas av trygghet och vägledning med en livsbana som var någorlunda fastlagd. I motsats till den senmoderna individens liv som kännetecknas av frihet och val där ingen håller denne i handen och som inte har en förutbestämd livsbana att följa (Bauman, 1999). Dessa distinktioner blir tydliga när vi granskar skolan och dess förändring.

I och med införandet av friskolereformen, skolpengen och det fria skolvalet så lades den svenska skolan ut på marknaden och blev en vara som erbjuder en mängd olika valmöjligheter, där vårdnadshavares val avgör deras barns framtid (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Men varför har valfrihet kommit att bli det centrala i individens liv?

Dagens skola har inte blivit en fråga om val, den genomsyras av att vårdnadshavare ska besitta goda orienteringskunskaper gällande val, det är en förutsättning i den senmoderna individens liv.

Vårdnadshavare och deras barn behöver ta till sig den marknadsföring som skolan erbjuder i form av reklam som exempelvis broschyrer, både från fristående och kommunala skolorna. Skolsystemet har blivit en marknad och barnen är inte längre enbart elever utan nu kunder. Skolan och utbildningen har med denna förändring blivit en vara (Dahlstedt & Fejes, 2018)

Bauman (2008) belyser även att senmoderniteten har andra element, konsumtion är en av dessa. Där ingår nu skolan i samhällets konsumism, en oändlighet som öppnar upp dörrar för livslång valfrihet och identitetsskapande. Vi tar hjälp av Bauman för att få en ökad förståelse för den viktigaste drivkraften som finns i samhället som han hävdar är just konsumtionen och dess begär.

Skolan uppmuntrar elever att de tidigt förbereder sig för framtiden genom att göra kloka val som gynnar dennes säljbarhet på marknaden (Dahlstedt & Fejes, 2018).

I den nuvarande läroplanen går det att utläsa vikten av identitet då eleverna uppmanas att tidigt finna den.

“Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet” (Skolverket, 2011, kap. 1).

Elever ska även få chansen att tidigt pröva olika identiteter, samt utveckla sin egenvalda identitet. Val av skola har på så sätt blivit en del av identitetsskapandet, men det är inte det enda valet som elever ställs inför. Utbildningen ska främja elevernas förmåga att reflexivt välja bland en mängd val i skolan som ska gynna den enskilda individen i dess formande av identitet för att förbereda denne att verka i vårt senmoderna samhälle (Skolverket, 2011).

2. Syfte

Arbetet tar sin grund i en samhällsvetenskaplig idéanalys som hjälper oss beskriva hur förändringen från modern till senmodern tid har påverkat skolan. Syftet med arbetet blir att synliggöra valfriheten så som den kommer till uttryck i den svenska skolan.

I bakgrundsavsnittet beskriver vi hur och när valfriheten tog sig in och gjorde entré i skolan. I teoriavsnittet presenteras en rad begrepp som hjälper oss att beskriva övergången från modernt till senmodernt samhälle och vilka företeelser som har kommit att definiera det.

Det empiriska materialet utgår från en statlig offentlig utredning gällande valfrihetens påverkan i den svenska skolan, samt debatten kring den. Vi har även gjort en undersökning som gjorts på skolor och kommuners hemsidor för att granska deras inställning till det fria skolvalet. Empirin vävs samman med analysen och ger en inblick i hur skolan ser ut idag.

Analysavsnittet och slutdiskussionen analyseras med hjälp av det empiriska materialet, där även konsekvenserna av valfrihetens inträdande i samhället kommer granskas kritiskt.

2.1 Frågeställning

1. Hur har valfriheten tagit sin in i den svenska skolan?
2. Hur har senmodernitetens valfrihet påverkat skolan och eleverna i den?

3. Bakgrund

Det material som presenteras i detta avsnitt redogör för samhällets och skolans förändring från senare delen av 1900-talet fram till skapandet av Lgr 11 (Skolverket, 2011).

3.1 Den svenska skolans förändring

Magnus Dahlstedt och Andreas Fejes skriver i boken *Skolan, marknaden och framtiden* (2018) om den svenska samhällsmodellen som hade sin grund i en centrerad demokratisyn. Men under 1980-talet kom denna demokratisyn att bli ifrågasatt och därför tillsattes år 1985 *Maktutredningen* som fick i uppdrag att utreda fördelningen av makt och inflytande i det svenska samhället. I utredningens slutbetänkande (SOU 1990:44) fem år senare presenterades en ny demokratisyn som utgår från en idé om den fria och ansvarstagande individen.

Utredningen beskriver att det krävs en ny svensk modell och att samhällets förändring kräver ett nytt samhällskontrakt. Gårdagens kollektiva anda har gått mot en mer individualistisk tanke där rättigheter och skyldigheter har fått en ny innebörd. Utredningen kunde konstatera att samhället var under förändring och krävde en ny samhällsmodell (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Sverige var i behov av nya skolreformer som staten hade svårt att finansiera. Det var ett högt skattetryck för invånarna samtidigt som det rådde låg tillväxt i landet. Skatten kunde därför inte höjas till reformernas kostnad och inte heller på kostnad av tillväxten. Staten behövde hitta ett annat sätt för förnyelse utan stora kostnader, lösningen var en förändring i ansvarsfördelningen. Skolan som tidigare styrts statligt började nu portionera ut ansvaret på kommunal nivå. Sverige var inte ensamma om en decentraliseringsprocess, utan det låg i tiden att förnya åldrande skolsystem, en ny tid var kommen.

“Valfrihet, jämförbarhet och konkurrens sågs som medel för att nå bättre effektivitet och produktivitet och för att anpassa utbildningen till nya krav och förväntningar” (Lundgren, Säljö & Liberg, 2017, s.128). Valfrihet är det begrepp som skulle komma att användas som redskap för att effektivisera skolan.

3.1.1 Valfrihetsreformerna

År 1989 kom propositionen *om kommunalt huvudmannaskap för lärare, skolledare, biträdande skolledare och syofunktionärer* (Prop. 1989/90:41) om kommunalt huvudmannaskap där staten överlät huvudmannaskapet av skolan samt överförde löne- och anställningsvillkor från stat till kommun. Socialdemokratiska dåvarande skolminister Göran Persson menade att den nya mål- och resultatstyrda styrningen av skolan skulle kräva en annan skoladministration än den som gällt tidigare.

Statens ansvarsområde tillägnades två huvudområden, utvecklingen av skolan samt utvärdering och uppföljning av skolans verksamhet. För att kunna genomföra statens nya arbetsuppgifter så inrättades ämbetsverket Skolverket. Staten skulle inte ägna sig åt detaljstyrning av skolan utan skulle sköta överbyggnaden och lämna det arbete så som tillräckliga resurser för utbildning åt kommunerna. Målstyrning och resultatvärdering var de nya ledorden och de pelare som styrmodellen byggde på.

Decentraliseringen gjorde om maktordningen i den svenska skolan och statens roll blev nu att styra genom skollag och förordningar. Skolverket blev den institution som ska ansvara för utvärdering, uppföljning och forskning. Kommuner och huvudmän ansvarar för att skolan får de resurser som behövs för att bedrivas, huvudmannen ansvarar även för att undervisningen sker i överensstämmelse med författningsföreskrifterna (Lundgren, Säljö & Liberg, 2017).

År 1991 förlorade Socialdemokraterna riksdagsvalet och Sverige fick en borgerlig regering. Statsminister Carl Bildt och skolminister Beatrice Ask la fram propositionen *Valfrihet i skolan* (Prop. 1992/93:230) om genomförandet av ett fritt skolval med införande av skolpeng och etablerande av fristående skolor med privat huvudman. En ny läroplan skulle tas fram med fokus på valfrihet. Målet var att öka valmöjligheten för vårdnadshavare och elever att välja skola efter eget intresse, vilket skulle möjliggöras genom öppnandet av fler fristående skolor med olika profileringar och annan pedagogik. Det är hemmets engagemang och val som ska vara det essentiella (Skolverket, 2005).

Valfrihet förutsätter valmöjligheter och genom att möjliggöra konkurrens menade Bildt och Ask att mindre bra skolor skulle slås ut och att utbildningen på så sätt skulle förbättras. Genom valfriheten skulle hemmets ekonomiska situation bli mindre betydelsefull (Prop.1992/93:230).

Skälen för behovet av mångfald inom skolväsendet är flera. De växande kunskapskraven ökar behoven av pedagogisk förnyelse och kreativitet. Detta åstadkoms bäst i skolor som kan fungera efter egna idéer. Ett uniformt system kan inte erbjuda den variation och flexibilitet som krävs i framtiden.

(Prop. 1992/93:230, s.26)

Skolan skulle matcha samhället som är i ständig förändring. Valfriheten synliggörs i den nya skolan i den bemärkelse att makten nu hävdar att elever måste möta valfrihet och flexibilitet för att kunna verka i samhället (Prop. 1992/93:230). Propositionen trycker inte bara på valet mellan kommunal och fristående skola, utan även valmöjligheten att välja mellan olika kommunala skolor, även över kommungränsen (Skolverket, 2003).

3.2 Skolans väg till valfrihet

Valfrihet är inget nytt begrepp inom svensk politik, det har använts under den senare delen av 1900-talet men då med olika innebörder. Socialdemokratiska regeringar använde begreppet främst när de talade om val inom skolan, till skillnad från borgerliga partier som delade upp valfrihet i tre olika delar, det handlade då om val inom skolan, val mellan kommunala skolor samt val mellan kommunala och fristående skolor.

Efter 1990-talets reformer hade valfriheten blivit en beståndsdel i skolväsendet. Socialdemokraterna var tidigare motståndare till den borgerliga valfriheten som införts i och med valfrihetsreformerna, men såg nu valfriheten som ett sätt att effektivisera skolan. Dock var de politiska sidorna oense om hur omfattande den bör vara. Moderaterna propagerade för att alla skolor skulle vara fria och självständiga när Socialdemokraterna framhöll att det bör finnas en jämvikt mellan fristående och kommunala skolor för att valfriheten ska få utrymme. Innebörden av begreppet valfrihet har blivit det som genomsyrar det svenska skolväsendet men begreppet har olika betydelse beroende på politisk sida (Skolverket, 2003).

Valfrihet kan delas upp i olika nivåer i det svenska skolsystemet, den mest explicita nivån är det fria skolvalet vilket också är det mest grundläggande valet som görs. Men valfrihet ska även genomsyra hela elevens skolgång, detta i form av delaktighet och inflytande över sin egen utbildning (Skolverket, 2011). Elever ska alltså inte bara välja en skola efter dennes önskemål, denne ska även göra val inom skolans område för att skraddarsy sin egen utbildning så långt som möjligt, allt för att förberedas för framtiden.

Det finns flera konkreta exempel på hur valfriheten synliggörs i den nuvarande läroplanen, i inledningen under *Grundläggande värden* står "Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet." (Skolverket, 2011, kap.1)

Ett annat exempel är under *Skolan och omvärlden* där skolans mål är att varje elev "kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden..." (Skolverket, 2011, kap.1), ett tredje exempel står under *Rättigheter och skyldigheter*,

Att den enskilda skolan är tydlig i fråga om mål, innehåll och arbetsformer är en förutsättning för elevers och vårdnadshavares rätt till inflytande och påverkan. Det är inte minst viktigt som underlag för den enskildes val i skolan

(Skolverket, 2011, kap.1).

Valfriheten kan även synliggöras under andra begrepp som är återkommande i hela läroplanen, så som identitetsskapande, ställningstagande, initiativ och inflytande. Det är när den borgerliga regeringen med dåvarande utbildningsminister Jan Björklund presenterade en ny skollag och läroplan som valfriheten blir tydligt framskriven i den svenska skolan. Kunskap, valfrihet och trygghet blir ledorden för Lgr 11 och den nya skollagen (Prop. 2009/10:165).

4. Teoriavsnitt

Teoriavsnittet tydliggörs med samhällsvetenskapliga begrepp som definierar samhällets förändring och vad som utmärker det senmoderna samhället. I avsnittets senare del synliggörs skillnader mellan den moderna medborgaren och den senmoderna individen.

4.1 Övergången från modern till senmodern tid

I boken *Sociologi* (2014) skriver Giddens om dagens samhälle som han anser kännetecknas av ovisshet. Han använder sig av Ulrich Becks teori om informationssamhället där Beck hävdar att den sociala reflexiviteten ökat. Giddens beskriver reflexiviteten som ett sätt att ständigt ifrågasätta sig själv och utvärdera och motivera sina livsval (Giddens, 2014). Anledningen till att reflexiviteten ökat är på grund av att samhället idag inte styrs av seder och traditioner, utan snarare styrs av individens val. Exempel på sådana val kan vara familjestorlek eller val av utbildning och arbete. I ett traditionellt samhälle var många av dessa delar förutbestämda (Giddens & Sutton, 2014). “Modernitetens reflexivitet sträcker sig ända in i självets kärna... i en posttraditionell ordning blir självet ett reflexivt projekt” (Giddens, 1999, s.45).

Självet måste skapas reflexivt, vilket kan vara en svår uppgift för en individ som känner osäkerhet inför den mängd val som samhället erbjuder. Självets reflexiva projekt är livslångt och är det som präglar en individs livsstil och livsplanering. Reflexiviteten är ett av senmodernitetens karaktäristiska drag (Giddens, 1999).

Giddens menar att val av livsstil och identitet är det som genomsyrar den senmoderna individens liv. Livsstil är ett begrepp som är återkommande i Giddens teori, han menar att livsstilsvalen blir allt viktigare vid konstitueringen av självidentiteten och den dagliga aktiviteten (Giddens, 1999). Till skillnad från traditionella kulturer där begreppet livsstil är svårt att applicera, då människors identitet var relativt fastlagd, och individen själv spelade en passiv roll i sitt eget liv. Här verkade bland annat kyrkan och familjen som förtöjningar med värden och att besitta specifika möjligheter var en främmande tanke för individer i de förmoderna

kulturerna. Det var inte talan om meningsskapande eller livsplanering då dennes liv var så gott som utstakat. Men, idag har många delar av livet som tidigare generationer tog för givna, blivit en fråga om val (Giddens & Sutton, 2014).

Ett senmodernt samhälle styrs inte av seder och traditioner, utan här är det upp till människan själv att välja. När traditioners förtöjning brister tvingas denne att reflexivt välja en livsstil bland en mängd valmöjligheter. Giddens menar att individen känner sig ensam utan stöd och trygghetskänsla, som det traditionella samhället erbjöd. Idag kan människan använda terapi för att förankra dennes trygghet "I terapin får man någon att vända sig till, en sekulariserad variant av bikten" (Giddens, 1999, s.36). Att söka efter sin självidentitet är ett senmodernt problem.

Livsstilar är rutinmässiga utövande, där självidentiteten är reflexiv och öppen för förändring utefter dennes flytande egenart. En person behöver fatta många beslut varje dag gällande dennes attribut. Det kan handla om vilka kläder denne väljer att bära, umgängesmiljön eller vilken mat som konsumeras. Dessa val leder i sin tur till en identitet som återspeglar vem denne är, eller vill vara. Senmoderniteten erbjuder individen en stor och komplex mängd av val samtidigt som den erbjuder föga hjälp med vad man bör välja. Ordet livsstil kan låta simpelt och ytligt då det ofta är kopplat till konsumtion och livsstilar som presenteras i tidningar och media, men livsstil uttrycker något betydligt mer grundläggande. "Vi tvingas i grunden att välja en livsstil för vi har inget annat val än att välja." (Giddens, 1999, s.101)

Ödesdigra ögonblick är ett begrepp som Giddens använder när han beskriver hur den senmoderna individen utsätts för situationer där individen själv måste fatta särskilt avgörande beslut gällande dennes egen framtid. Senmoderniteten är möjligheternas tid där miljön är skapad för bästa möjliga utgång, men lika många möjligheter människan stöter på under sin livstid, möter denne även samma mängd risker.

Livsmöjligheterna som ges till individen kan vara beslut som för den passiva förmoderna människan var permanent, men som den senmoderna individen bara ser som ett ödesdigert ögonblick. Beslutet kan helt ändra riktning eller karaktär, utan vidare betydelse.

Ett exempel kan vara risken att ingå i äktenskap, med vetskapen om att det kan sluta i skilsmässa. Det ödesdigra ögonblicket blir beslutet om skilsmässa när båda parter behöver ändra sina livsplaner (Giddens, 1999). Ett annat exempel är valmöjligheterna som läggs på barnen i skolan. Lgr 11 trycker på vikten av möjligheter och val för skolans elever.

“Skolans mål är att varje elev kan granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden.” (Skolverket, 2011, kap.2.6)

Ett stort ansvar läggs alltså på eleverna gällande deras egen framtid. För att ge ytterligare ett exempel så applicerar vi Giddens ödesdiga ögonblick på en skolsituation som gymnasievalet, där eleverna står inför en mängd möjligheter och val av inriktningar. Eleverna behöver även ta ett beslut som mycket väl kan sluta i ett eller flera ödesdiga ögonblick, nämligen om de ska välja en högskoleförberedande eller en yrkesförberedande linje. Det kan vara en risk att välja det sistnämnda alternativet, då de kan behöva rättas till i framtiden. Ju mer självidentiteten utformas reflexivt inser individen att denne står inför en förändrad uppsättning av risker och möjligheter att lyckas med sitt liv (Giddens, 1999).

4.2 Senmodernitetens särdrag

Ett av senmodernitetens särdrag är nyliberalismen. Wendy Brown (2008) beskriver nyliberalismen som normskapare av individer som är entreprenörer, i den mening att deras förmåga att se till sina egna intressen och göra individen fullt ansvarig för sig själv. Detta innebär att lyfta ansvaret för självet till en ny nivå. Den nyliberala mönstermedborgaren är en individ som handlar strategiskt i sin levnadssfär, alltså i sociala, politiska och ekonomiska frågor.

“Samhällsgemenskapen upphör att vara en gemenskap och blir istället en grupp individuella entreprenörer och konsumenter.” (Brown, 2008, s.185).

Brown menar att den nyliberala medborgaren beräknar snarare än lyder. Nyliberalismen har påverkat den ekonomiska ordningen i den bemärkelse att ekonomins behov ska styra politiken och individernas liv och på så sätt styr ekonomin alla rum. Som Brown skriver så lever hela världen i en kapitalistisk ordning, vilket betyder att människan styrs av kapitalets rörelse som i sin tur ingen styr, vilket gör att framtiden är svår att tyda. Brown belyser även identitetspolitiken som är den form av politik som tar sin utgångspunkt från bland annat kvinnor, invandrare, homosexuella och etniska minoriteter som politiserar ras, etnicitet, sexualitet och genus.

Utmärkande för anhängare av sådan politik är att de kräver ett erkännande och att rättsligt skydd vidtas. Brown menar att det är på grund av den kapitalistiska ordningen som identitetspolitiken växt fram, och har därmed tystat klasskampen. Framväxten av identitetspolitiken hänger samman med en kamp om att rättvisa växt sig starkare med den övre medelklassen som ideal. Det finns en strävan efter erkännande från den vita medelklassen.

Uppkomsten av politiska identiteter blir till när man politiserar deras exkludering. Brown menar att när en kontingent ställer sig underordnad blir idealet till och på så vis utmanas liberalismens universella vi. De exkluderande förutsätter att det finns en inkluderande och allmän gemenskap som upprättar humanismens ideal, det är genom en idé om exkludering av idealet som identitet uppstår (Brown, 2008). Framhävandet av individer och deras olikheter blir till när de synliggörs. Ett exempel på detta synliggörande kan ses i den nuvarande läroplanen

Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling.

(Skolverket, 2011, kap.1).

Genom att inte benämna alla som ett "vi" blir de olika grupperna på ett sätt exkluderade från normen, vilket i sin tur blir skapandet av identiteter (Brown, 2008). Det finns inte längre ett "vi" utan en mängd olika "jag".

En person reduceras på så sätt till en iakttagbar sociala egenskap. Men, vad hjälper identitetsskapande när identitetspolitiken ändå inte förändrar maktstrukturer? För att förklara detta vidare används begreppet ressentiment. Det är en känsla av bitterhet och förtryck som subjektet utstått, exempelvis att vara kvinna.

Brown skriver om den feministiska kampen, som idag handlar om att söka efter ett erkännande från normen, alltså den vita övre medelklassen. Genom att få ut sin hämnd från historien riktas vreden mot de som beskylls för de övergrepp som begåtts. Kampen handlar om att hitta syndabockar, inte få igenom strukturförändringar. Förskjutningen i kampen har blivit ett ställningstagande om det som en gång varit, inte om hur strukturen kan förändras för framtiden. Vi fastnar i begärstrukturen och i erkännandets sökande, "*...en sjukdom utan bot*" (Brown 2008, s.164).

4.3 Begärsamhället

Bauman skriver om konsumtion och hur den har kommit att dominera det senmoderna samhället. Konsumtion är ett skenbart, permanent, och väsentligt fenomen i livet och har kommit att bli den senmoderna individens huvudsyssla. Konsumtion gynnar valet av livsstil och är det enda godkända valet. Vad du handlar är i sig oväsentligt, men själva handlandet är ett villkor för medlemskap i konsumtionssamhället (Bauman, 2008).

Dock handlar konsumtionen inte bara om att köpa varor utan också om att konsumera människors säljbarhet, i formen av arbetskraft. Bauman skriver också om begreppet konsumism och beskriver den som en egenskap hos samhället som har tagit över den roll som arbetet spelade i produktionssamhället, till skillnad från konsumtion som främst är en sysselsättning hos individen.

Bauman menar att vara medborgare i ett konsumtionssamhälle är en uppgift som kan vara skrämmande. Denna rädsla utnyttjar marknaden och gör allt för att ge kunderna vad de vill ha, vilket blir en ständig strävan efter mer konsumerande. Han skriver även om förändringen från produktionssamhället till konsumtionssamhälle och menar att det skett en ökad grad av kommodifiering i processen gällande avreglering och privatisering. Staten står inte längre för ansvaret för arbetskraftens säljbarhet, den har överlåtits till marknaden, på så sätt styr marknaden arbetarna. Du behöver vara säljbar gentemot marknaden, och därför ansvarar du för ditt eget marknadsvärde. Här finns risker för individerna, i och med det egna ansvaret ställs de inför många val gällande den egna karriären. Här gäller det göra kloka val för att öka den egna spelbarheten. Han menar också på att det är kapitalet som får det stora statliga stödet.

I stället för att tillsätta regleringar i marknaden som förhindrar ökning av priser, går staten in med subventioner till företag så de fortfarande kan tjäna sina pengar, och kunderna slipper stora prisökningar. På så sätt rullar marknaden på, utan större motstånd. Detta upprätthåller kapitalisternas solvens. Staten vänder sig alltså här till företagen, inte till arbetarna (Bauman, 2008). Ett exempel på en sådan företeelse är hyressubventioner för friskolor, detta görs för att stimulera marknaden. På så sätt blir skolan säljbar, och utbildning blir en fråga om utbud och efterfrågan.

I konsumtionssamhället kan en individ bara vara ett subjekt i världen om denne förvandlas till en säljbar vara. "Det mest framträdande hos konsumtionssamhället - hur omsorgsfullt det än döljs, eller mörkläggs - är att konsumenterna förvandlas till varor." (Bauman 2008, s.19).

Bauman menar att individen inte är självförsörjande, utan behöver vägledning, därför vantrivs vi i det senmoderna samhället. I det senmoderna slipper individen den nedärvda identiteten, därför står denne helt ensam. Idag behöver vi inte dras med religionens tryck av vår otillräcklighet, vi lever nu efter vårt begär av konsumtion (Bauman, 1999).

Individerna är slitna mellan berusande frihet och förfärande ovisshet, önskar det omöjliga. Det vill säga inget mindre än att äta kakan och ha den kvar. Man vill njuta av och utöva sin valfrihet samtidigt som det får ett garanterat lyckligt slut.

(Bauman 1999, s.263)

Som nämnts tidigare var identitet förr något som var delvis förutbestämt och förändrades inte nämnvärt under en människas liv. Men som Giddens, Brown och Bauman menar är att identiteten idag skapas genom konsumtion, och präglas av reflexiviteten och drivs av jakten på erkännande. Nyliberalismen har öppnat upp för mängder av val, vilket gör att en individs identitet kan komma att ändra karaktär otaliga gånger under dennes livstid.

4.4 Den senmoderna skolan

Giddens, Brown och Bauman belyser senmoderniteten och dess samhällsmedborgares typiska karaktär. Gert Biesta skriver hur denna karaktär tagit sig in i den senmoderna skolan och hur den har påverkat den. I boken *Undervisningens återkomst* (2019) bygger Biesta sin teori kring hur skolans pedagogik förändrats, han menar att skolan endast producerar människor som efter skolan skaffar arbete. Men, det är inte hans syn på pedagogik som är intressant i detta fall, utan snarare varför han ifrågasätter förändringen i skolan och i pedagogiken.

En sak att belysa här är att det faktiskt bara är i världen som vi verkligen kan existera, eftersom när vi drar oss undan från världen slutar det med att vi existerar bara med och för oss själva - vilken är en tämligen fattig och självabsorberande existens, om det alls är att existera.

(Biesta 2019, s.27)

Biesta menar att existera i världen handlar om att se bortom sig själv och sin livsbild, vilket dagens pedagogik inte eftersträvar. Lärare ska istället trycka på barnets styrkor, unika drag och “peppa” dem till goda resultat.

När skolan intar ett individualistiskt tänk sätts eleven i centrum och ses inte som en del av ett kollektiv. Eleverna ska uppmuntras till goda resultat och får en individanpassad utbildning som ska möjliggöra för dennes framtid. Biesta problematiserar detta och undrar hur eleven ska kunna existera om denne ser sig själv som mittpunkt. Ett sådant uppmuntrande av beteende kan ses i skolan då utbildningen fokuserar på varje individs lärande som anpassas så eleverna möter så lite motstånd som möjligt. I och med införandet av en marknadsstyrd skola så finns det en risk att lärare helt enkelt inte vågar utmana eleverna, med ovissheten att äventyra deras egen anställning och skolans rykte.

Hur ska elever kunna existera i världen som subjekt och inte uppfatta sig själv som världens mitt? Biesta menar, för att existera i världen som subjekt, måste man ställa sig utanför sig själv alltså inte vara identisk med sig själv. Ett problem är att dagens senmoderna samhälle inte längre kräver dig på att vara ett subjekt i världen, utan snarare tvärtom (Biesta, 2019).

Som Bauman beskriver det, att i konsumtionssamhället kan vi endast existera som varor och inte som subjekt (Bauman, 2008).

Den moderna människan krävde frigörelse för framtiden, men idag vill vi, var och en, frigöra vår identitet. Men, identiteten ser tillbaka i tiden och vill få upprättelse för sin historia. Men för att existera i världen som subjekt behöver du gå utanför dig själv, för du kan inte existera utan andra människor runt omkring dig som erkänner dig (Biesta, 2019; Brown, 2008). Frågan är *vad jag är i världen inte vem jag är i världen*. Biesta skriver att subjektet inte ligger i våra händer, utan beror i hög grad på vad andra gör med våra initiativ.

Mötet med motstånd, det vill säga mötet med det faktum att något eller någon motsätter sig våra initiativ är en oerhört viktig erfarenhet, eftersom den kan visa att världen inte är skapad ur våra tankar eller efter våra önskemål, utan är sin egen existens och därmed har sin egen integritet.

(Biesta, 2019, s.37)

Biesta menar att människor inte kan få en känsla av ett "vi" om alla utgår från sin egen existens. Han menar också att motståndet är väsentligt och behövligt, för att människors initiativ ska bli faktiska. Dock kan människan komma till en punkt där dennes egen kraft helt enkelt är för stark. Denne riskerar då att krossa motståndet i jakten och förstör på så sätt integriteten hos det väsen som erbjudit motstånd, genom att motsätta sig andras kritik och motstånd och gå sin egen väg. Detta stadium kallar Biesta för självförstörelse eller alternativt världsförstörelse. På så vis lämnar man något som Biesta benämner som mellanområdet. Det är det läge där du kan existera som subjekt. Han menar att det är en svår plats att befinna sig på, då det är här du blir till i mötet med andra samt möter motstånd.

Människor lockas till världsförstörelse eller självförstörelse, eftersom det erbjuder en flykt från svårigheterna att existera i och med världen. Det krävs mycket av en människa att befinna sig i mellanområdet som energi, uppmärksamhet och engagemang. I det moderna välfärdssamhället uppmuntras människan att vara uppmärksam och kräver engagemang från dess medborgare, vilket inte krävs i det senmoderna samhället i samma utsträckning (Biesta, 2019).

Där ska du engagera dig i din valda identitets historia för att få en känsla av upprättelse, en legitim upprättelse, samt göra rätt val för att lyckas i ditt eget liv (Brown, 2008). Dagens samhälle kräver inte dess medborgare på något motstånd, därför kan vi inte existera som ett subjekt i världen, för när du hela tiden erbjuds val så väljer få den vägen med motstånd.

5. Metod

Metoden för arbetet är en kvalitativ samhällsvetenskaplig idéanalys som tar sin utgångspunkt i samhällets förhållande till begreppet valfrihet. Idéanalysen hjälper oss att få ett bredare perspektiv än vad som kan åstadkommas i en diskursanalys.

Det essentiella är analysen av övergången från det moderna till det senmoderna samhället samt vad som utmärker de båda. Analysen är grundläggande och beskriver den individualiserade transformationen och den enskilda senmoderna individens frihet från statens förtöjningar som var rådande under den moderna tidsepoken. Analysen ger en förståelse för hur och varför skolan påverkats av övergången.

Vid insamlingen av det empiriska materialet används en kvalitativ datainsamling av dokument i form av rådande skoldebatt och undersökning av samhället, där resultatet grundar sig i våra tolkningar (Denscombe, 2019). Följaktligen blir arbetets validitet inte garanterad då det är vår tolkning av det insamlade materialet. Således kan detta arbetes resultat få alternativa förklaringar då analysen bygger på vår tolkningsskicklighet och bakgrundskunskap. Studien är inte en allmän förenkling då undersökningens inriktning utgår från ett urvalsunderlag i en speciell kontext, däremot påvisas den bild av debatten som analyseras. Avslutningsvis vill vi indikera att det kan förekomma perspektiv som inte synliggörs i de texter som analyseras (Svensson & Ahrne, 2015).

6. Analys och resultat

I detta kapitel diskuteras, med stöd av teori- och bakgrundsavsnittet, den svenska skolans förändring under den senare delen under 1900-talet och även hur den påverkas av förändringarna. Empirin vävs samman med analys och läsaren får en inblick i den rådande skoldebatten.

6.1 En senmodern skola

Arbetets bakgrund- och teoriavsnitt konstaterar att både samhälle och skola genomgått stora omvandlingar i skiftet från modern till senmodern tid. Denna analys tillägnas en diskussion om dessa förändringar. Även samhällsmedborgarens ideal har förändrats i omvandlingen, som redan konstaterats så styrs inte den senmoderna individen av förtöjningar i samma utsträckning som den moderna medborgaren gjorde.

När traditioner och religion inte längre styr livsplaneringen får individen utrymme att reflexivt välja sin livsstil, vilket kräver valmöjligheter (Giddens, 1999). Anpassningen till samhällets förändring försvagade de statliga institutionerna vilket också påverkade medborgarnas tillit till den statliga makten. I det senmoderna samhället upprätthåller de statliga institutionerna den enskilda individens valfrihet.

Att institutionerna har utarmats kan förklaras med den globala omstrukturering som skedde under den senare delen av 1900-talet (Dahlstedt & Fejes, 2018). I takt med att människor fick bättre levnadsvillkor växte en tanke om en bättre framtid fram och på så sätt även individens självförverkligande. När människor blev fria från traditioner öppnades en ny värld av valfrihet, vilket också kom att påverka samhället och politiken (Giddens, 1999).

Det blev en politisk omsvängning, där statens makt och byråkrati sågs som ett hinder mot den mer nyliberala anda som rådde i Sverige och i stora delar av världen. Det skedde en decentralisering av makten då medborgare ville ha ett större självbestämmande över beslut som rör det egna livet samt ett frigörande från staten. Det var inte längre försvarbart att ha en centraliserad makt när medborgarna i samhället fick större utrymme att planera sin livsbana vilket inte varit möjligt för tidigare generationer (Giddens, 1999). Att medborgare ska ha ett

större självbestämmande förutsätter en hög grad av personligt ansvarstagande (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Medborgarna får inte bara ökade möjlighet att välja och skapa sin egen välfärd: hon eller han blir tvungen att välja skola, elbolag, husläkare, vårdcentral och pensionsbolag. Steg för steg skiftar välfärdspolitiken fokus.

(Dahlstedt & Fejes, 2018, s.20)

Skolan följde samma riktning och blev ett viktigt instrument i formandet av jaget i senmoderniteten (Dahlstedt & Fejes, 2018). Då det är valfrihet och självförverkligande som är det centrala i en senmodern individs liv och även i utbildningen där denna individ reproduceras (Bauman 1999, Giddens, 1999).

För att eleverna i skolan ska kunna göra val enligt den nya svenska modellen så krävs valmöjligheter. Valfrihetsreformernas införande på 1990-talet resulterade i att Sverige idag består av både kommunala och privata huvudmän som konkurrerar om elever och deras skolpeng. Sveriges skolsystem blev på så sätt en av de mest marknadsorienterade skolororganisationerna i världen (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Valfrihetsreformerna skulle leda till att skolan skulle bli mer likvärdig och att skolan skulle gynnas av att ha lokala beslutsfattare. Det fria skolvalet är ett exempel på den ökade valfriheten i skolan där alla barn i Sverige skulle få en likvärdig utbildning, detta skulle ske genom att skapa konkurrens mellan skolor. Men, valfrihetsreformer har istället bidragit till en ökad skolsegregation och större differens mellan landets skolor. Det är något som har konstaterats av statens offentliga utredning, *En mer likvärdig skola* (SOU 2020:28).

Utredning föreslår ett obligatoriskt skolval med ett gemensamt antagningssystem för alla skolor i landet som en lösning på den ökade skolsegregationen och den icke likvärdiga skolan. Dagens skola med sitt decentraliserade skolvalssystem kräver ett engagemang och deltagande av vårdnadshavare.

Utredningen visar att elevers socioekonomiska bakgrund påverkar skolgången, då det är elever vars vårdnadshavare med högre socioekonomisk bakgrund som väljer populära skolor med särskild inriktning och profilering. Elever vars vårdnadshavare som har lägre socioekonomisk

bakgrund tenderar att förlita sig på att barnet hamnar på den skola närmast hemmet, vilket benämns som närhetsprincipen (SOU 2020:28). Därmed menar utredningen att argumenten för obligatoriskt skolval och gemensam antagning blir stabila och välgrundade som ett sätt öka likvärdigheten och minska skolsegregationen.

6.2 En likvärdig skola

Valfrihetsreformerna som implementerades under 1990-talet konstaterar övergången från modernt till ett senmodernt samhälle, där dessa reformer möjliggjorde en ökad valfrihet i samhället, inte minst i skolan. Men valfriheten infördes på likvärdighetens bekostnad.

Det forna socialdemokratiska välfärdssamhället som en gång varit den fundamentala byggsten som det moderna samhället stod på började nu luckras upp och ge plats åt den växande liberalismen. Begrepp som jämställdhet och trygghet byttes ut mot valfrihet (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Syftet med utredningen *En mer likvärdig skola* är att öka likvärdigheten inom berörda skolformer (SOU: 2020:28). Enligt skollag ska kvaliteten i verksamheten alltid vara så hög att målen kan uppnås oavsett var i landet den anordnas, samt oavsett vilken huvudman som bedriver den. Likvärdigheten ska möjliggöra att en elev lyckas i skolan oberoende dennes socioekonomisk bakgrund eller vilken skola eleven går på.

Dock visar utredningen att utvecklingen av skolans likvärdighet har varit negativ och att den socioekonomiska bakgrunden har fått betydelse för elevers skolresultat vilket har lett till en ökad skolsegregation. Elevers socioekonomiska bakgrund samt elevers migrationsbakgrund har delat upp dem mellan olika skolor (Dahlstedt & Fejes, 2018, SOU 2020:28).

Den ökade skolsegregationen kan förklaras med två orsaker. Den ena är den ökade boendesegregationen och den andra är det fria skolvalet vilket lett till att en större andel elever går i fristående skolor än tidigare.

Utredningen trycker på att sammansatta skolor och klasser är en förutsättning för en mer likvärdig skola. Utredningen fastslår också att de fördelar som decentraliseringen och det delvis marknadsanpassade skolsystemet var tänkta att åstadkomma bara till viss del har uppfyllts (SOU 2020:28).

Det är landsbygdsskolor som står inför den största utmaningen, då det är de som generellt håller sämre kvalitet jämfört med storstadskommuners skolor. Det har att göra med demografiska förändringar med en ökande andel äldre invånare i landsbygdskommuner.

Den sviktande likvärdigheten påverkas av ökade skillnader mellan kommuner i landet. Det decentraliserade systemet skulle möjliggöra lokal anpassning med en närmare kontakt mellan makthavare och medborgare och det fria skolvalet skulle öka vårdnadshavares och elevers valfrihet. Idén bakom valfrihetsreformerna var att konkurrens mellan skolor skulle förbättra utbildningskvalitén men som utredningen påvisar har dessa reformer inte uppnått till de fördelar som de var tänkta att resultera i (SOU 2020:28).

Det som analyseras i *En mer likvärdig skola* (SOU 2020:28) är vilka möjligheter som finns för att öka likvärdigheten i svenska skolor och samtidigt minska skolsegregationen. Utredningen slår fast vid att det fria skolvalet ska behållas men att urvalsprocessen behöver regleras. Idag kan skolor tillämpa kösystem på egna urvalsgrunder och därför kan populära skolor ha flera års väntetid.

Ett av utredningens förslag är att slopa kösystemet och göra alla skolors platser valbara vid tillfälle för skolval för att främja en allsidig sammansättning av elever, oavsett socioekonomisk bakgrund. Ett annat förslag är att ta fram ett uniformt antagningssystem för både kommunal och enskild huvudman. Om alla elever skulle ställas inför ett obligatoriskt skolval menar utredarna att vårdnadshavarnas engagemang kring sina barns skolgång skulle öka och på sätt hamnar barnen på den skola som överensstämmer med deras önskemål. Detta menar utredarna skulle kunna vara vägen till en mer likvärdig skola med minskad skolsegregation (SOU 2020:28).

6.2.1 Synpunkt på det fria skolvalet

Samtidigt som utredningen menar att det fria skolvalet är vägen att gå för att minska skolsegregationen och för att öka likvärdigheten i skolan, menar Gerhard Eriksson (Eriksson, 2021), tidigare undervisningsråd vid Skolverket och Skolinspektionen, att det fria skolvalet inte är ett fritt val för alla elever i Sverige. Han menar på att det snarare ökar segregationen och är ett kostsamt system för staten. Skolvalet är enbart fritt för de elever som bor i kommuner där det finns fler valmöjligheter bland skolor, eller för de elever som har möjlighet att ordna med skolskjuts eller pendling till en vald skola. För de elever som inte har samma förutsättningar ser verkligheten annorlunda ut. Eriksson ställer frågan om varför det inte finns bolagsdrivna skolor i segregerade områden. Friskoleförbundet har svarat på den frågan och hävdar att det är svårt för friskolor att etablera sig i utsatta områden på grund av motarbetning av kommuner i segregerade områden (Friskolornas riksförbund, 2020).

Även Erik Lakomaa, ekon.dr. och forskare vid Handelshögskolan i Stockholm, skriver i en debattartikel i Smedjan (Timbro, 2020) att fristående skolor har svårare att etablera sig då det krävs tillstånd för upprätta nya skolor. Han menar att skolutredningen försöker lösa fel problem och att det inte är det fria skolvalet som är boven i dramat kring den ökade skolsegregationen. Fokus bör snarare läggas på att fristående skolor lättare ska kunna expandera sin verksamhet och på så sätt öka valmöjligheterna för elever även i segregerade områden. Lakomaa menar att kommunala skolor kan ta andra risker än fristående skolor i och med att de inte kan gå i konkurs, vilket gör att de tillfälligt kan expandera vid osäkra förändringar i elevunderlaget. Fristående skolor kan sällan ta dessa risker påpekar han då de behöver tydliga indikationer på en större efterfrågan.

6.3 Empiriskt material - Skolans inställning till det fria skolvalet

I följande avsnitt presenteras en undersökning av insamlat empiriskt material, vi granskar ett antal fristående skolor samt kommuners hemsidor om skolvalet och analyserar deras inställning till det fria skolvalet. Detta för att få en bild av hur olika skolor och kommuner positionerar sig kring den omdebatterade reformen.

6.3.1 International English School

International English School är en skolkoncern som bildades år 1993 och är en av de största huvudmännen i Sverige. Koncernen har 43 skolor i Sverige med 30 000 elever. På deras hemsida uppmanas vårdnadshavare att välja skola för att påverka sitt barn i rätt riktning för framtiden.

”Att välja skola till ditt barn är ett av de viktigaste beslut som du kommer att fatta som förälder. Det kommer att ha en avgörande effekt på barnets framtid.” (IES International English School, 2020).

De har även en grundläggande guide i hur ansökan och ansökningsprocessen går till. Deras kösystem bygger på först till kvarn- principen där vårdnadshavare uppmanas att tidigt ställa sitt barn i kö, redan i februari året efter deras födelseår (International English School, 2020).

6.3.2 Kunskapsskolan

Kunskapsskolan är en skolkoncern som öppnade år 2000 som har 14 500 elever och 1500 medarbetare. Även här lyfts det fria skolvalet fram och särskilt vikten av att vårdnadshavare väljer för sina barns framtid. Det som utmärker Kunskapsskolans är deras marknadsföring av utbildning. De skriver att de har ett tydligt fokus på valfrihetens påverkan av framtiden där de förbereder eleven för vidare studier på universitet.

Eleverna blir tilldelade en handledare som hjälper varje enskild elev att lägga upp ett personligt schema för veckan. Det är elevens ansvar, med stöd av handledaren, att kunna prioritera sin skoltid. Klasserna kallas för basgrupper, lektionerna bedrivs i föreläsningssalar och de har även workshops och seminarium, likt ett upplägg som bedrivs på högskolor (Kunskapsskolan, 2018).

6.3.3 AcadeMedia AB

Innovitaskolan är en skolprofil som tillhör skolkoncernen AcadeMedia AB som är norra Europas största utbildningsföretag med 80 000 elever. På deras hemsida finns en funktion där

man kan få hjälp att orientera sig gällande antagningsprocessen till skolan. Där belyser de hur det fria skolvalet möjliggör för vårdnadshavare att välja den skola som de anser vara den bästa, där skolan även poängterar att det finns möjligheter att välja en skola utanför sin egen hemkommun och det ska vara lätt att välja rätt. Även denna friskolekoncern riktar stort fokus på valfriheten och det fria skolvalet på sin hemsida.

“Barnen och eleverna får rätt förutsättningar att lyckas tack vare skolans fokus på framtidens kompetenser” (Innovitaskolan, 2021). Eleverna erbjuds olika framtidsteman att välja bland med en uppmantran att göra aktiva val för morgondagen (Innovitaskolan, 2021).

6.3.4 Nacka kommun

Kommunen införde ett obligatoriskt skolval år 1995 där vårdnadshavare åläggs att välja tre skolor inför skolstarten för sina barn. Gör vårdnadshavaren inte något val så blir de kontaktade av kommunen som uppmanar denne att välja (Friskola.se, 2018). På hemsidan kan vårdnadshavare få tips om hur de ska tänka kring skolvalet där finns även ett internetverktyg de kan jämföra både kommunala och fristående skolor (Nacka kommun, 2021).

6.3.5 Karlskrona kommun

Karlskrona kommun har inte ett aktivt skolval utan eleverna blir tilldelade skola enligt närhetsprincipen. Kommunen belyser på sin hemsida om möjligheten för vårdnadshavare att välja skola åt sina barn. De har en jämförelsetjänst som de kallar *Hitta grundskola* där vårdnadshavare och elever kan hitta och jämföra alla skolor i kommunen, både kommunala och fristående (Karlskrona kommun, u.å.)

6.3.6 Stockholms kommun

Stockholms kommun har ett liknande upplägg som Karlskrona men med ett större fokus på vårdnadshavarens ansvar när det kommer till att välja rätt skola till sitt barn. De har även ett

“skolsökssystem” där vårdnadshavare kan logga in och se köplats samt få antagningsbesked. Görs inget val så hamnar eleven på en kommunal skola som har platser över (Stockholms kommun, u.å.). Det betyder att eleven kan hamna på en skola som inte ligger i närheten av hemmet så här är valet väsentligt.

6.3.7 Kiruna Kommun

På Kiruna kommuns hemsida finns ett verktyg som heter *Val av skola/anvisad skola*, vårdnadshavare behöver inte göra ett aktivt val av skola för sina barn utan kommunen anvisar eleven till närmsta skola enligt närhetsprincipen. Vill en elev byta skola är det upp till vårdnadshavaren själv att kontakta rektorn på den önskade skolan, till skillnad från Karlskrona, Nacka och Stockholms kommun som använder sig av en tjänst via deras hemsidor.

I Kiruna kommun finns det totalt 16 skolor där avståndet mellan skolorna kan skilja så mycket som 18 mil. Dock har kommunens elever fritt skolval precis som landets alla kommuner. Dock skulle det kunna sägas att valmöjligheten för elever i Kiruna är begränsad, vilket är något vi återkommer till senare. Eleverna har rätt att välja skola, men de blir bara erbjudna skolskjuts till den anvisade skolan, vilket kan göra det svårt för de elever som inte har möjlighet till privat skolskjuts (Kiruna kommun, 2021).

6.3.8 Resultat

Det fria skolvalet framställs i huvudsak som något positivt på de fristående skolornas hemsidor. Detta kan ha sin förklaring i det faktum att elever som går i friskolor aktivt har ansökt om en plats på den gällande skolan. Vilket kan liknas med vilket företag som helst på marknaden, då skolor behöver marknadsföra sig för att locka kunder, i detta fall elever.

Kommuner verkar hålla en mer neutral position gällande vårdnadshavares aktiva val av skola åt sina barn. De informerar om att det finns en möjlighet att välja skola men hänvisar samtidigt till närhetsprincipen som innebär att ett barn blir tilldelad en skola närmast hemmet utan att behöva göra ett aktivt val. Dock finns det kommuner i Sverige som har valt att införa ett obligatoriskt skolval, som exempelvis Nacka kommun.

6.4 Det fria skolvalet

Som nämnts tidigare slår utredningen (2020:28) fast vid att det finns en problematik kring det fria skolvalet där det största bekymret är att vårdnadshavare inte gör aktiva val för sina barn. Utredningen pekar på att informationen kring valet behöver bli tydligare samt att ett obligatoriskt skolval skulle gynna likvärdigheten.

När Carl Bildt och Beatrice Ask la fram propositionen *Valfrihet i skolan* (Prop. 1992/93:230) fanns en förmodan om att vårdnadshavare skulle göra aktiva val. Ett sådant system bygger på att individer kan göra väl underbyggda val, problem uppstår när de inte gör det. Skolans maktförskjutning från stat till individ har på så sätt försämrat kvalitén i svensk skola (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Politiker generellt oavsett ideologisk bakgrund är i grunden positivt inställda till elevers möjlighet för ett fritt skolval och belyser segregationens effekter som en brist på information, kunskap och en förmåga att göra ett val (Dahlstedt & Fejes, 2018) Det är aldrig en talan om att minska på valfriheten, snarare löser man problematiken med reformer som kräver dig på din valfrihet. Du har inget annat val än att välja (Giddens, 1999).

För att återkomma till Gerhard Eriksson som poängterar att det fria skolvalet enbart är fritt där valfrihetsreformerna fungerar, där det faktiskt finns skolor att välja emellan. För att ett skolval ska vara likvärdigt är det flera faktorer som ska stämma för att en elev ska kunna gå på den skola som denne själv väljer. Det kan handla om att föräldrar måste ställa sina barn i kö från en tidig ålder eller att det eleven bor på en ort där det finns fler skolor att välja mellan samt att barnet själv faktiskt inte kan välja själv utan är beroende av sin vårdnadshavares beslut och aktiva val. Kiruna är ett utmärkt exempel på en kommun där det obligatoriska skolvalet gör varken från eller till för deras elever på grund av ett litet antal skolor med stor geografisk spridning.

6.4.1 Urvalsprocessen

En av de ledande frågor som blossat upp i skoldebatten berör just urvalsprocesser och de olika kösystem som skolor använder sig av. Utredningen *En mer likvärdig skola* (SOU 2020:28) föreslår ett uniformt skolvalssystem som styrs på statlig nivå som gäller för både kommunala och fristående skolor. De föreslår även förändrade regler för placering och mottagande som ska främja en varierad elevsammansättning som ett sätt för att minska skolsegregationen, få en ökad transparens och för att skapa en likvärdig skola. Varje huvudman beslutar om skolans elevkapacitet och anmäler vilka urvalsgrunder de tänkt tillämpa i antagningen av elever till Skolverket. Därefter ska urvalsgrunderna granskas och godkännas av Skolverket (SOU 2020:28).

2016 skrev Johanna Jaara Åstrand, ordförande för Lärarförbundet, en artikel där hon argumenterar för att skolvalet inte är ett fritt val. Det är främst ett val för elever med aktiva föräldrar som haft framförhållningen att ställa sitt barn i kö på en önskad skola. Hon menar liksom utredningen som publicerades fyra år senare (SOU: 2020:28) att skolvalet måste utvecklas för att skapa mer likvärdighet. Om en skola har fler sökande än platser bör fördelningar ske på andra premisser såsom lottning.

Jaara Åstrand menar att ett obligatoriskt skolval inte är en tillräcklig åtgärd för att skapa en varierad elevsammansättning. För att en elev ska få en plats på en populär friskola förutsätter det att barnet har aktiva vårdnadshavare, vilket är en framförhållning som Jaara Åstrand poängterar främst finns hos välutbildade vårdnadshavare. Vilket i sin tur leder till en ökad skolsegregation mellan låg- och högutbildade vårdnadshavare. Hennes förslag på åtgärd är att ändra urvalskriterierna genom slopad kötid samt att förändra närhetsprincipen genom att skapa nya upptagningsområden (Lärarförbundet, 2016).

Utredningens förslag gällande urvalsprocessen har skapat kontrovers i den rådande skoldebatten. Friskolornas riksförbund lämnade ett betänkande på utredningen (SOU 2020:28), där riksförbundets ordförande och VD Ulla Hamilton förordar att det införs ett obligatoriskt skolval och menar att det skulle spela en aktiv roll för att motverka segregation. Dock skulle det krävas bättre information ut till elever och deras vårdnadshavare, valet skulle då bli mer genomtänkt vilket skulle leda till att skolan blir mer likvärdig hävdar Hamilton.

Friskolornas riksförbund avstyrker dock de flesta förslag i utredningen då de anser att det hämmar fristående skolors möjligheter att utvecklas. Hamilton kritiserar förslaget om att reglera urvalsprocessen, hon menar att varken skola eller elev kan göra en god planering när kösystemet slopas. Lottning är inte heller något som förespråkas av Friskolornas Riksförbund då Hamilton menar att "...lottning som urvalsgrund saknar förankring hos vårdnadshavare" (Friskola, 2020). Det finns en risk att elevernas bakgrund får ett förstärkts fokus vilket kan leda till stigmatisering och i slutändan till diskriminering då elever kan komma att diskutera på vilka urvalsgrunder de fick sin plats på skolan. För att komma till rätta med problematiken kring urvalsgrunder trycker Hamilton på vikten av att informera alla vårdnadshavare om diverse skolor. Det i sin tur skapar en likvärdig möjlighet för alla vårdnadshavare att tidigt ställa sitt barn i kö till den önskade skolan (Friskola, 2020).

6.4.2 Vårdnadshavarens makt

Giddens (1999) hävdar att det senmoderna samhället skapar en oviss tillvaro för dess medborgare, vilket blir tydligt i skolan. De som i huvudsak drabbas är elever vars vårdnadshavare som inte gör val å deras vägnar, då det senmoderna samhället förutsätter kloka val. De val som görs, eller inte görs kan ha en stor påverkan på framtiden. I det moderna samhället var det staten som tillgodosåg elevernas utbildning jämfört med idag då ansvaret ligger på vårdnadshavarna tills eleverna är myndiga. Det skulle kunna påstås att maktförskjutningen gick från stat indirekt till vårdnadshavare, inte kommunen i och med att eleverna är beroende av vårdnadshavarnas val, därför är det inte förvånansvärt att skolan inte är likvärdig.

Det finns ytterligare skillnader mellan det moderna- och det senmoderna samhällets skola. I det socialdemokratiska välfärdssamhället som rådde förr hade utbildningen en fostrande roll, den skulle producera en engagerad demokratisk medborgare som var delaktig i det gemensamma samhällsbygget. Som nämnts tidigare har utbildningen en annan roll idag som präglas av individualism, konkurrens och valfrihet (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Dagens medborgare ska vara med och säkerställa landets konkurrenskraft i den globala ekonomin. I och med att skolan lades ut på marknaden blev vårdnadshavare och elever kunder och utbildningen blev till en vara.

Skolans förändring förvandlade eleven till en säljbar vara, i dubbel bemärkelse, dels genom att varje elev har en skolpeng som den vinnande skolan får ta del av, dels att eleverna gör val som gör de mer eller mindre eftertraktade på marknaden, där högpresterande elever anses ha ett högre värde (Dahlstedt & Fejes, 2018).

6.4.3 Nya medborgarideal

I avhandlingen *Hur ska du bli när du blir stor?* (2016) skriver författaren Eva-Lena Lindster Norberg om skolans uppdrag att fostra en önskad samhällstyp för sin tid. Hon förklarar hur dagens medborgare bör vara rustad och vilket ideal som samhället lutar sig emot. De förändringar som skett i samhället kan utläsas i läroplanerna. Under senare delen av 1900-talet fram till början av 2010-talet skedde stora förändringar i samhället och även inom skolpolitiken, vilket speglas i nyare läroplanerna med tydliga liberala drag. Hon menar att politikens radikala reformer inom skolan blev starten av skapandet av den senmoderna individen och därmed skapandet av barn av vår tid.

Lindster Norberg poängterar risken med den senmoderna skolan och att den inte producerar tänkande elever utan barn som växer upp till autonoma individer som lever för sitt eget självförverkligande. Solidariteten var ett centralt begrepp under den moderna tidsåldern men plockades bort för att ge plats åt andra mer tidstypiska ideal som gynnar marknaden, snarare än den kollektiva andan. För att få tillbaka en solidarisk samhällsmedborgare måste vi uppoffra vår främsta syssla och det är inte den senmoderna medborgaren villig att göra. Kvar finns de nya ideal som förespråkar entreprenörskap, valfrihet och viljan att gå sin egen väg (Lindster Norberg, 2016).

Det krav som den senmoderna marknadsskolan skapat, innebär att individen själv gör de val som möjliggör dennes framtid. När vårdnadshavare tilldelades makt i den svenska skolan, blev resultatet att lärarna tog ett steg tillbaka.

Lindster Norberg skriver om skolans förändring och dess uppdrag att producera en önskad samhällsmedborgare som i det senmoderna samhället är en individ som ger sitt bästa i ansvarig frihet. Men finns det någon risk med att dagens liberala skola ska synliggöra varje enskild individ och betona identitetsskapandet?

Gert Biesta skriver om att friheten endast existerar i handlandet som är beroende av mötet med andra, först då är en människa fri. När människor inte längre utsätter sig för motstånd existerar vi endast för oss själva, inte som ett subjekt i världen. Men här är det inte tal om människans emancipation, då den blir till i mötet med andra (Biesta, 2019).

Biesta menar att skolans främsta uppgift bör handla om att öppna existentiella möjligheter för elever, att få dem att vilja utforska vad det innebär att existera i och med världen som subjekt. Kritiken han ger dagens skola är att undervisningen anpassas på individnivå. Detta har gjorts genom att plocka bort motstånd i undervisningen, och låta eleven leda.

I och med att det är eleven som ska vara i centrum har lärare inte samma status i dagens samhälle som de hade förr i tiden. Biesta menar att läraren då var mer av en ledare på scen, med eleverna som publik. Idag ska läraren vara ett stöd på läktaren som ska uppmuntra varje elevs bästa egenskap.

Han menar att den nya sortens pedagogik ökar risken för att elever inte väcks ur sin "dåsighet" utan befinner sig i ett tillstånd där de, var och en isoleras från världen och är fria från motstånd och begränsningar (Biesta, 2019).

Lindster Norberg skriver om den senmoderna skolan i ett utvecklat liberalt samhälle med medborgarideal som den fria individen. Vilket kan likställas med en entreprenör, vilket i det senmoderna samhället ses som en aktiv medborgare (2016). Det kan förklaras med Biestas teori om hur elever inte utsätts för motstånd idag, då det helt enkelt inte finns ett intresse av samhället att ha en tänkande medborgare, då medborgaridealen har förändrats. De nya idealen kräver inte att individen existerar som subjekt i världen, utan endast för sig själva och för sin egen frihet (Biesta, 2019).

6.5 Nyliberalismen

6.5.1 Identitetspolitiken

Identitetsskapandet är ett uttryck för senmoderniteten och kan därför ses som en naturlig företeelse i samhället, inte minst i skolan när samhället uppmuntrar vårdnadshavare och elever att aktivt välja en skola som överensstämmer med elevens intressen och som skapar förutsättning för den valda identiteten. I och med att skolan är tömd på värden så har identitetspolitiken tagit den plats som tidigare ockuperades av samhällsliga värden. Den tar sin utgångspunkt i grupper som står utanför det normativa.

Identitetspolitiken framställs i Lgr 11 (Skolverket, 2011) och handlar om att synliggöra alla grupper som strävar efter legitimitet och ett erkännande av makten. Skolan upprätthåller identitetspolitiken genom att belysa alla olikheter, såsom ras, sexuell läggning, könsöverskridande identitet med mera. Genom försök till inkludering skapas istället ett slags erkännande att grupperna inte tillhör idealet (Brown, 2008). När det inte längre finns en strävan efter ett kollektiv utan istället erkännande av en mängd individer blir identiteten viktig (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Kan det vara så att vi, i vårt sökande efter erkännande och den enskilda identiteten fastnar i historien utan framtidsutsikter? Skolan uppmuntrar elever att tidigt bejaka sitt jag, välja och synliggöra sin identitet. Eleverna blir en pusselbit på den nyliberala marknaden när identitetsskapande i grund och botten innebär konsumtion.

Skolan belyser individens alla olikheter i ett försök att inkludera (Skolverket, 2011). Där den även poängterar att alla inom det normativa kan söka sina framtidsutsikter medan de exkluderande får söka i historien för att få upprättelse.

Det kan vara problematiskt att eleverna snarare blickar bakåt och söker sin historia än att vara den kraft som behövs i framtiden. Brown beskriver det som att vi står och trampa vatten utan att vi tar oss framåt. Resultatet blir att vi fortfarande engagerar oss i politiska frågor, men då gällande den egenvalda identiteten (Brown, 2008).

I sökandet efter självförverkligande blir den egna livsvärlden slutet och har bara plats för individens ego. Detta kan exemplifieras med ett senmodernt problem, där vaccinationsmotståndare inte vill vaccinera sig och trycker på att det inskränker på dennes valfrihet och rättighet. Den moderna medborgaren hade en större tillit till staten och kan ha sett vaccinering som ett samhällsansvar.

6.5.2 Den nyliberala marknaden

Som det nämndes under teoriavsnittet belyser Brown nyliberalismen som ett fenomen som har påverkat den ekonomiska ordningen i det senmoderna samhället. Nyliberalismens essentiella behov är att fullborda marknaden för att kunna existera. Om individen inte praktiserar sin valfrihet, konsumerar och fullföljer sitt självförverkligande så kan inte den nyliberala marknaden fullborda sitt syfte och skulle fragmenteras och till slut elimineras (Brown, 2008).

När den svenska skolan blev marknadsanpassad på 1990-talet så blev den en spelplan på den nyliberala marknaden i den bemärkelsen att den inrättas efter den ekonomiska ordningen. Skolan upprätthåller marknaden på flera sätt, eleven är kunder i det fria skolvalet där utbildningen är en vara, beroende på vilket utbildning som eleverna konsumerar påverkas deras säljbarhet på marknaden, därmed blir även eleverna en vara (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Genom att skolan producerar individer som uppmanas till identitetsskapande, valfrihet och individualism är skolan den institution i samhället som reproducerar en samhällsmedborgare som upprätthåller marknaden och nyliberala fenomen som konsumtion. I den rådande skoldebatten är valfriheten explicit ur ett samhällsperspektiv och nyliberalismen blir implicit då det inte blir en fråga om att ta bort valfriheten utan att enbart öka den. Varför? Den senmoderna individen vill inte offra sin konsumtion (Bauman, 2008), därmed kommer marknaden bestå och den nyliberala anda som lagt sin hand över hela samhället, kvarstå.

Nyliberalismens essens är dess rationalitet till marknaden som definierar både individen och samhället. Brown beskriver nyliberalismen som inte enbart inriktar sig på ekonomin utan också på att "... utsträcka och sprida marknadens värden till alla institutioner och handlingsformer..." (Brown, 2008, s.178). Även om marknaden står som egen aktör så infinner sig den i hela individens existens. Nyliberalismen ser enbart individen som en rationell varelse som handlar

utefter sitt förnuft, den uppmuntrar människors olikheter och begär som gynnar marknaden (Brown, 2008).

Det har inte att göra med vinnare eller förlorare utan att samtliga existerar i en nyliberal marknad och är produkter som i slutändan ska konkurrera med varandra (Brown, 2008). Detta kan vi utläsa i Lgr 11 som lyfter vikten av skapandet av entreprenörer.

Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar förståelse för hur digitaliseringen påverkar individen och samhällets utveckling... Utbildningen ska därigenom ge eleverna förutsättningar att utveckla digital kompetens och ett förhållningssätt som främjar entreprenörskap.

(Skolverket, 2011, kap.1)

6.5.3 Debatten om marknadsskolan

Karin Pihl, ledarskribent på GP, tar i artikeln *Gör upp med den naiva synen på marknadsskolan* (2021) upp problematiken kring att det idag är de stora friskolekoncernerna som driver de flesta fristående skolorna i Sverige. Det så mycket som 70% av alla friskoleelever som går i en aktiebolagsdriven sådan. Det var dock en annan tanke som låg bakom valfrihetsreformerna på 1990-talet. Hon menar att det var små kommunala landsbygdsskolor som skulle räddas av reformerna då engagerade vårdnadshavare skulle ta över i fristående regi, detta för att utöka valfriheten och mångfalden inom skolvärlden. Dock var reglerna få vid införandet av valfrihetsreformerna vilket ledde till en öppning av många skolor som sedan inte höll måttet eller som flyttade skattefinansierade pengar utomlands. Därav tillsattes regleringar vid öppnandet av fristående skolor vilket i sin tur gjorde det svårare för mindre skolor, ofta drivna av vårdnadshavare, att etablera sig.

Det har gjort att den största andelen av fristående skolor idag drivs av stora koncerner som har tid och resurser att lägga på det administrativa arbete som en fristående skola kräver, menar Pihl. Därav fallerar tanken bakom valfrihetsreformerna, då landsbygdsskolor med särskild inriktning och pedagogik inte gynnades av reformerna och därför ökade inte valfriheten och mångfalden på det sätt som var tänkt. Istället gynnas de stora aktieägda skolkoncernerna som kan tjäna pengar på skolpengen och använder vinsten till annat än just skolornas elever.

Pihl menar att de som försvarar en markandsägd skola ofta för fram två argument, den ena att vinsten inte borde vara relevant utan kvalitén av utbildningen på skolan. Det andra är att det

krävs en vinstmarginal om skolor ska kunna öppna överhuvudtaget. Hon påvisar även forskning som visar att fristående skolor ofta har färre lärare per elev samt att andelen behörig personal är markant lägre än hos kommunala skolor (Pihl, 2021).

Hans Bergström, verksam på ägarnivå för skolan *EIS* och make till skolans grundare Barbara Bergström, bemöter Pihls text om skolmarknaden i artikeln *Valfriheten försvinner om aktiebolagen förbjuds* (2021). Bergström menar att det ligger en friskolekoncern till last att den blivit stor och väletablerad. "I ett system med skolpeng uppstår inte vinst genom att skära hårt i kostnader, utan genom att ha ett så gott rykte att klasserna kan fyllas" (Bergström, 2021). Han menar att om aktiebolag inte får driva skolor skulle valfriheten för vårdnadshavare och elever begränsas drastiskt. Då han menar att exempelvis föräldrakooperativ inte har en vilja att expandera. Karin Pihl replikerar då Hans Bergströms och menar att valfriheten sitter i klorna på välfärdskapitalisterna och inte i skolsystemet (Bergström, 2021).

6.5.2 Debatten kring skolpengen

Utredningen *En mer likvärdig skola* (2020:28) har gett förslag för en bättre resursfördelningen där de hävdar att staten behöver ta ett större ansvar för ökad likvärdighet. Det föreslås att staten går in med finansiella medel för att minska skillnader mellan kommuner och huvudmän för att säkra en socioekonomisk utjämning. Beräkningen av grundbeloppet för enskilda huvudmän ska förändras vilket kan leda till en minskad skolpeng för skolor. Utredningen belyser OECD:s rekommendationer om styrning och finansiering, där OECD poängterar att det behövs statligt ingripande på grund av den ökade ojämlikheten i den svenska skolan. Organisationen markerar att staten bör ta tillbaka kontrollen som den lämnade ifrån sig efter 1990-talets valfrihetsreformer. Det föreslås en starkare nationell styrning av resurser alternativt att staten bör ta ett större ansvar över skolväsendets finansiering (SOU 2020:28).

Ulla Hamilton ordförande och VD för friskolornas riksförbund, riktar kritik mot utredningens förslag om minskad skolpeng. Hon menar att detta kommer drabba de små fristående skolorna i större utsträckning än kommunala skolor, då små fristående skolor i regel inte har lika stort antal elever, vilket kan leda till nedstängning som i förlängningen skulle drabba vårdnadshavares och elevers valfrihet. Hon ifrågasätter varför elever som valt att gå på friskola ska straffas genom lägre skolpeng och att utredningen ger en bild av fristående skolor som inte

överensstämmer med verkligheten, i den bemärkelse att alla fristående skolor inte alls har någon kö och att en de måste vid varje årskurs bli valda på nytt av nya elever. Det betyder att det är en större osäkerhet för fristående skolor vid varje läsår (Hamilton, 2020).

6.6 Konsekvenser av valfriheten

Bauman menar att individen måste göra kloka val om det ska leda till lycka i framtiden då ansvaret i det senmoderna samhället ligger på den enskilda individen, inte samhället. Din trygghet blir din privata angelägenhet, då det är upp till dig själv att göra kloka val som maximerar din säljbarhet på arbetsmarknaden (Bauman, 1999). “Man vill njuta av sin valfrihet samtidigt som det får ett garanterat lyckligt slut” (Bauman 1999, s. 263).

Alla individer i det senmoderna samhället gör inte kloka val, vilket har påverkat skolan. Det har kommit till den gräns att staten tillsatte en utredning (SOU 2020:28) som undersöker möjligheter för att öka vårdnadshavares engagemang kring deras barns skolgång, då valet har kommit att bli det mest essentiella i samhället. Den svenska skolan lever inte upp till samma likvärdighet som den gjorde under det socialdemokratiska välfärdssamhället, då individer både förstår och hanterar de fria valen olika.

Som nämnts tidigare poängterar OECD i utredningen (SOU 2020:28) att staten bör återta kontrollen av skolan som den lämnade ifrån sig under 1990-talet. En intressant fråga att ställa är om det är möjligt för staten att återta den makt över skolan som gått förlorad? Faktum är att det inte finns ett enkelt svar. Officiellt var det decentraliseringen som frantog statens makt, men det finns mer bakomliggande än så. Den skenande globaliseringen med en nyliberal marknad krävde förändring i Sveriges välfärdssystem (Dahlstedt & Fejes, 2018).

Valfriheten blev det verktyg för att realisera det nya samhället. Det vi har lämnats med idag är ett samhälle utan värden med en mängd individer vars största syssla är konsumera för sin livsstil och för marknaden. Då ställer vi oss åter frågan, kan staten återfå makten över en utarmad institution som skolan? Med den motiveringen tror vi att svaret är nej, vilket gör att skolan inte kommer att uppnå likvärdighet, då elever i Kiruna aldrig kommer ha samma valfrihet som elever i Stockholm oavsett ett obligatoriskt skolval med andra urvalsprinciper.

Valfrihet är det incitament som dominerar det senmoderna samhället och har sin utgångspunkt i val av livsstil som är nära förenat med konsumtion, vilket skolan verkar vara villig att reproducera. Bauman beskriver det senmoderna samhället som ett begärsamhälle, då det inte enbart präglas av dessa ständiga val utan också ett begär (Bauman, 2008). Precis som Giddens säger så menar Bauman också att den senmoderna individen står ensam i sitt konsumtionsbegär utan tryggheten från det moderna samhällets förtöjningar. Giddens beskriver detta vägsål som ett ödesdigert ögonblick, där individen måste överväga risker och möjligheter (Giddens, 1999). I och med att skolan präglas av val och lägger ansvaret på elever och deras vårdnadshavare för att lyckas i framtiden blir skolan inte likvärdig. Förutsättningen för elevers livsplanering blir en fråga om elevernas socioekonomiska bakgrund och deras vårdnadshavares engagemang.

6.6.1 Utbildningsberoende

Anders Persson kritiserar dagens utbildningssystem i boken *Skolan och Makt* (2014) och menar att skolan är i kris för att den inte levererar de elever som de politiska beslutfattarna önskar. Persson menar att 1990-talet skolpolitik ledde till att borgliga regeringen fick den skola som de ville ha, alltså en marknadsiserad skola med konkurrens. Dagens skolkunskap handlar i allt större omfattning om att erbjuda eleverna ändamålsenlig kunskap som gör dem attraktiva på marknaden.

Persson beskriver att skolan förr präglades av en vilja till kunskap som idag har ersatts av ett beroende av utbildning. Skolans utbildningssystem är omstrukturerat på ett sådant sätt att eleverna blir beroende av meriter om de önskar att gå vidare till högre utbildning och/eller få tillgång till stor del av arbetsmarknaden.

Lgr 11 framhäver att varje elev ska finna sin unika egenart samt få lust att lära med nyfikenhet. Denna nyfikenhet menar Persson att alla människor har, men inte för allt som ryms innanför skolans väggar. Skolans mål med kunskap har förvandlats till en vara, där eleverna är tvungna att välja nyfikenhet, inte att vilja finna nyfikenhet. Skolan som institution implementerar samt påverkar den enskilda individens handlande (Persson, 2014).

Kommer den existentiella nyfikenheten rationaliseras bort när svensk skola har fullt fokus på att vara den bästa skolan i Europa? (Prop. 92/93: 203)

Persson poängterar ännu en gång att barn har en vilja till kunskap, men att skolan instrumentaliserar ett tvång till utbildning och skapar ett beroende av utbildning utan nyfikenhet. Valfriheten har tillägnats vårdnadshavarna och sedan är det deras orienteringskunskap och aktiva val inom skolområdet som avgör barnens framtid. Således finns inte valet att inte utbilda sig idag, utan eleverna ställs inför ett utbildningsberoende. Valen de erbjuds är noga utvalda och valfriheten kan därför ses som icke valfri. Elever är fast i ett utbildningsberoende, beroende på vilka val en individ gör värderas denne senare på marknaden. Det blir tydligt att utbildningen idag inte är intresserad av att utbilda allmänbildad samhällsmedborgare utan istället bilda en säljbar vara på marknaden (Persson, 2014).

7 Avslutning

Här följer en redogörelse för våra slutsatser och en avslutande diskussion.

7.1 Slutsats

Syftet med detta arbete är att synliggöra valfrihetens innehåll och hur den har kommit till uttryck i skolans organisation. Genom att studera valfrihetsreformerna från 1990-talet fick vi inblick i hur och varför valfriheten äntrade skolan och vem som propagerade för den. I arbetet analyseras även artiklar om den rådande skoldebatten som visar olika aktörers sidor gällande valfriheten. Oavsett om det är den statliga offentliga utredningen (SOU 2020:28), friskolornas riksförbund eller Lärarförbundet så vill samtliga värna om valfriheten och öka valmöjligheterna för elever och vårdnadshavare, om än på olika sätt. Det är dock inget tal om att slopa valfriheten. De är alla överens om att likvärdigheten i skolan ökar om vårdnadshavare gör aktiva val för sina barn.

För att återkomma till första frågan i vår frågeställning "*Hur har valfriheten tagit sin in i den svenska skolan?*" visar vårt resultat att det var när det omtalade fria skolvalet infördes som valfriheten synliggjordes, uppmuntrades och blev ett permanent inslag i skolans organisation. Det fria skolvalet kan komma att bli obligatoriskt i hela landet efter regeringens (SOU 2020:28) förslag för att öka likvärdigheten och minska skolsegregationen. Elever och vårdnadshavare uppmanas att aktivt välja en skola som matchar elevernas individuella behov, för att skapa goda förutsättningar för framtiden.

Valfriheten präglar även den nuvarande läroplanen i den bemärkelse att varje enskild elev ska erbjudas valmöjligheter för att forma sin identitet, de ska även vara med och planera den dagliga undervisningen och på så sätt utöva inflytande och ta ansvar. Skolans uppdrag är att förbereda eleverna för att kunna verka i samhället, vilket kräver att medborgare kan göra kloka val för sin livsplanering. Det senmoderna samhället erbjuder en mängd val men den tillhandahåller inte den trygghet som det moderna samhället gjorde.

För att besvara arbetets andra fråga, *“Hur har senmodernitetens valfrihet påverkat skolan och dess elever?”* har vi valt att använda oss av en rad begrepp som hjälper oss att definiera senmoderniteten och dess påverkan på individer i ett sådant samhälle. Resultatet visar att senmoderniteten erbjuder möjligheter för individen så som konsumtion, självförverkligande och identitetsskapande. En individ av detta samhälle har stor frihet och är inte bunden till religion och traditioner på samma sätt som moderna medborgare var. Det uppstår dock problem när individer inte behärskar denna frihet, vilket kan ses i skolan då arbetets empiri belyser att alla vårdnadshavare inte gör kloka val för sina barn.

Ett mål med valfrihetsreformerna var att öka valmöjligheter för elever att välja skola med olika inriktningar och profileringar. Skolan lades ut på marknaden med motiveringen att stimulerande konkurrens mellan skolor skulle leda till höjd skolkvalité och produktivitet. Valfrihetsreformerna gjorde att fristående skolor etablerade sig, dock främst i storstäder, vilket gör att elever som bor på landsbygden inte gynnas av reformerna på samma sätt och därför inte har samma valmöjligheter. Utredningen (SOU 2020:28) visar att skolans likvärdighet försämrats sedan införandet av reformerna och staten behöver nu åtgärda de problem som de burit med sig. Utredningen uppmanar till statligt ingripande i form av reglering i det fria skolvalet, vilket inte mottagits väl av olika aktörer som visat i arbetets empiri.

Elever i den senmoderna skolan påverkas av deras vårdnadshavares socioekonomiska bakgrund, då forskning visar att det är individer med högre socioekonomisk bakgrund och utbildning som gör aktiva val för sina barn i skolan (Dahlstedt & Fejes, 2018). Den senmoderna skolan förutsätter val men när det inte görs val så påverkas likvärdigheten och skapar skolsegregation (SOU 2020:28). Det är en problematik som inte existerade i den moderna skolan då den hade en centraliserad styrning där vårdnadshavare inte hade någon påverkan.

När vi tolkar arbetets empiriska material blir det tydligt att valfriheten är det redskap som används för att realisera en skolmarknad som gynnar den nyliberala marknaden. Skolan reproducerar en önskad samhällsmedborgare som är en individ som konsumerar och upprätthåller marknaden, som lever för sig själv och gör val för sin egen livsplanering och identitet (Bauman, 2008; Giddens, 1999; Brown, 2008).

Att vara ett barn av vår tid är att vara barn i en oviss tid.

8 Referenser

Litteratur:

Ahrne, Göran. Svensson, Peter (Red.). (2015) *Handbok i kvalitativa metoder*. 2 uppl. Stockholm: Liber AB.

Bauman, Zygmunt. (2008). *Konsumtionsliv*. Göteborg: Daidalos.

Bauman, Zygmunt. (1999). *Vi vantrivs i det postmoderna*. Uddevalla: Daidalos.

Biesta, Gert. (2019). *Undervisningens återkomst*. Stockholm: Natur & kultur.

Brown, Wendy. (2008). *Att vinna framtiden åter*. Stockholm: Atlas.

Dahlstedt, Magnus. Fejes, Andreas. (2018). *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur AB.

Denscombe, Martyn. (2018). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 4 uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Giddens, Anthony. (1999). *Moderniteten och självidentiteten - självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.

Giddens, Anthony. Sutton, Philip. (2014). *Sociologi*. 5 uppl. Lund: Studentlitteratur AB.

Lundgren, Ulf P. Säljö, Roger. Liberg, Caroline (Red.). (2017). *Lärande Skola Bildning*. Stockholm: Natur & Kultur.

Persson, Anders. (2014). *Skola och Makt*. 3 uppl. Stockholm: Carlsson bokförlag.

Elektroniska källor:

Bergström, Hans. Göteborgs-posten. (2021). *Valfriheten försvinner om aktiebolag förbjuds*. <https://www.gp.se/ledare/valfriheten-försvinner-om-aktiebolag-förbjuds-1.58918226>. (Hämtad 211202).

Eriksson, Gerhard. Skola och samhälle. (2021). *Det fria skolvalet är inte fritt*. <https://www.skolaochsamhalle.se/flode/skolpolitik/gerhard-eriksson-det-fria-skolvalet-ar-inte-fritt/>. (Hämtad 211205).

Friskolornas riksförbund. (2018). *Obligatoriskt skolval*. <https://www.friskola.se/app/uploads/imported/Obligatoriskt-skolval-rapport-april-2018-180418-webb2.pdf>. (Hämtad 211202).

Hamilton, Ulla, Dagens samhälle. (2020) *Låt oss nyansera bilden av ersättningen till friskolorna*. <https://www.dagenssamhalle.se/opinion/debatt/lat-oss-nyansera-bilden-av-ersattningen-till-friskolorna/>. (Hämtad 211205).

Hamilton, Ulla. Friskolornas riksförbund. (2020) *Friskolornas riksförbunds yttrande över betänkandet En mer likvärdig skola – Minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*. <https://www.friskola.se/2020/10/14/friskolornas-riksforbunds-yttrande-over-betankandet-en-mer-likvardig-skola-minskad-skolsegregation-och-forbatttrad-resurstilldelning/>. (Hämtad 211202).

Innovitaskolan. *En skola för varje framtid*. <https://innovitaskolan.se>. (Hämtad 211129).

Internationella engelska skolan. <https://engelska.se/sv>. (Hämtad 211129)

Jaara Åstrand, Johanna. Lärarförbundet. (2016). *Slopa kötid till friskolor | Lärarförbundet (lararforbundet.se)*. (Hämtad 211202).

Karlskrona kommun. *Hitta grundskola*. <https://www.karlskrona.se/hitta-verksamheter/grundskola/>. (Hämtad 211129)

Kiruna Kommun. (2021). *Grundskola*. <https://kiruna.se/utbildning--barnomsorg/grundskola.html>. (Hämtad 211129).

Kunskapsskolan. (2018). *Vi lockar fram det bästa hos varje elev*. <https://www.kunskapsskolan.se>. (Hämtad 211129).

Lakomaa, Erik. Smedjan, Timbro. (2018). *Skolutredningen försöker lösa fel problem*. <https://timbro.se/smedjan/skolutredningen-forsoker-losa-fel-problem/>. (Hämtad 211202).

Lindster Nordberg, Eva-Lena (2016). *Hur ska du bli när du blir stor? En studie i svensk gymnasieskola när entreprenörskap i skolan är i fokus. [Doktorsavhandling]. [Umeåuniversitet]* <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1046939/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 211215)

Pihl, Karin. Göteborgs-posten. (2021). *Gör upp med den naiva synen på marknadsskolan*. <https://www.gp.se/ledare/gör-upp-med-den-naiva-synen-på-marknadsskolan-1.58620302>. (Hämtad 211202).

Skolval, kö och segregation. (2020). <https://www.friskola.se/vara-fragor/skolval-ko-och-segregation/>. (Hämtad 211202).

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet*. [Läroplan \(Lgr11\) för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet - Skolverket](https://www.skolverket.se/om-skolverket/utbildning/grundskolan/laeroplan-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet). (Hämtad 211120).

Skolverket. (2005). *Skolor som alla andra*. <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a6559db/1553958959294/pdf1537.pdf>. (Hämtad 211205).

Skolverket (2003). *Valfriheten och dess effekter på skolområdet*. <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a654c75/1553958039582/pdf1155.pdf>. (Hämtad 211205).

Stockholms kommun. *Sök grundskola*. <https://grundskola.stockholm/sok-skola/>. (Hämtad 211129).

Propositioner:

Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. (2010). (Prop. 2009/10:165).

Regeringen.

<https://www.regeringen.se/49b729/contentassets/c507a849c3fa4173b7d03df20bad2b59/den-nya-skollagen---for-kunskap-valfrihet-och-trygghet-hela-dokumentet-prop.-20092010165>.

Om kommunalt huvudmannaskap för lärare, skolledare, biträdande skolledare och syofunktionärer. (1990). (Prop. 1989/90:41). Regeringen.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/om-kommunalt-huvudmannaskap-for-larare_gd0341.

Valfrihet i skolan. (1993). (Prop. 1992/93:230). Regeringen.

<https://data.riksdagen.se/fil/EB93DF05-0BE2-400C-A8AF-AB89E185204D>.

Statens offentliga utredningar:

Regeringen. (1990). *Demokrati och makt i Sverige - Maktutredningens huvudrapport*. (SOU 1990:44).

Regeringen. (2020). *En mer likvärdig skola - minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*. (SOU 2020:28).